

KÖYLÜLÜK, TOPLUMSAL DEĞİŞME VE PİYASA İLİŞKİLERİNDE FARKLILAŞMA OLGUSU: GAZİANTEP’TE İKİ KÖY ÖRNEĞİ*

**Peasantry, Social Change and Differentiation in Relationships with the
Capitalist Market:
A Comparative Study of Two Villages in Gaziantep**

Mehmet Nuri GÜLTEKİN**

Özet

Köylülüğün değişim ve dönüşümlerinin göstergeleri dış toplumsal dünya ya da piyasayla gerçekleşen ilişkilerin yoğunluğunda ve niteliğinde ortaya çıkar. Köylerde tarım dışı işlerdeki çalışanların sayısındaki artış, kentle ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğunluğu köylülük üzerinde radikal değişimler yaratmaktadır. Bu makale, Gaziantep çevresindeki iki farklı köyden saha araştırmalarıyla elde edilen verilerin birlikte tartışılması amacını taşımaktadır. Demografik ve ekonomik göstergelerle birlikte, köylerin kent ve kapitalist piyasayla olan etkileşimlerine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köy, Köylülük, Toplumsal değişim, Farklılaşma, Toplumsal dönüşüm

Abstract

The density and quality of relationships with society at large and with the capitalist market provide numerous indicators of the change and transformation occurring at every level within the peasantry. The growing population working in the non-agricultural sector as well as the increasingly concentrated relationships with urban areas have created a radical change in the peasantry. This paper aims to discuss these subjects on the basis of field research in two villages near Gaziantep, examining them from an economic and social perspective. Also

* Bu makale, Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi tarafından desteklenen “Köylerde Toplumsal Değişimin Dinamikleri: Gaziantep’te Karşılaştırmalı İki Köy İncelemesi” başlıklı ve 2010 yılında tamamlanan projeye dayanmaktadır. Desteklerinden dolayı BAPYB’ne teşekkür ederim

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
mngultekin@gmail.com

addressed is the social interaction of villages with the city and the capitalist market, using demographic and economic indicators.

Keywords: Village, Peasantry, Social change, Differentiation, Social transformation.

Giriş

Türkiye'deki köylülüğün kapitalist pazarla tanışması yeni bir olgu değildir. Farklı derece ve kademelerde de olsa yüzyıllara uzanan bir geçmişe sahiptir. Çünkü Batı Avrupa'da yükselmeye başlayan kapitalist pazarın, Osmanlı'daki kentsel mekânlar gibi kırsal toplumsal hayatı (zaman olarak geriden olsa da) köktenci bir biçimde dönüştürdüğü bilinmektedir. Tarımın ve köylülüğün yaşadığı değişimler, aynı zamanda kapitalistleşme sürecinin bütün izlerini de taşır. Osmanlı toprak sistemindeki köylülüğün (*kurra ahalisinin*) faiz, kâr, ücret gibi kapitalist piyasa araçlarıyla ilişkisinin gerilere dayandığını belirtmek gerekir (Şanda, 1970). Fakat aynı köylülük, 1858 tarihli *Arazi Kanunnamesi*'nden sonra köktenci biçimde dönüşmüştür. Çünkü ilk kez, bu kitleler için, devletin *müsadere etme* korkusu olmadan, mülkiyeti devletin hukuki güvencesinde olan *kendi* toprağında tarımsal etkinlikte bulunmanın önü açılmıştır. Bunun devamında, Batı'daki emsallerinden yüzyıllar sonra da olsa, köylülük, kapitalist pazarın bütün süreçleriyle ücret, kâr ya da rant anlamında, yüz yüze kalmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi, Türkiye'de arazi mülkiyetindeki dengesizlik ve eşitsizliklerin kökeni, oldukça gerilere giden sosyal, tarihsel ve siyasal gelişmelerin sonucudur (Divitçioğlu, 1981). Osmanlı toprak rejiminden yirminci yüzyıldaki köylülüğün görüntüsü nitel ve nicel pek çok farklılıklar taşısa da kendi bünyesindeki eşitsizlik ve çarpıklığı giderek karmaşıklaştıran özelliklere de sahip olduğu bilinir (Şanda, 1970; Akşit, 1966; Pamuk, 2009). Bir diğer husus, Osmanlı ve Cumhuriyet devrindeki köylülüğün kapitalist piyasayla birlikte ele almanın gerekliliğidir¹ Chayanov ve takipçilerinin (Chayanov, 1986; Shanin, 1986; Shanin, 2009; Thorner, 1986) sözünü ettiği (kapitalist olmayan) *'köylü*

¹ Son dönemlerine kadar Osmanlı ekonomisi için toprak ve bunun üzerinden sağlanan rantlar devletin ve diğer egemen sınıfların (eşraf ve sivil -askerî elitlerin) en büyük gelir kalemlerini oluşturuyordu. Tımar sahipleri, mültezimler, malikâne sahipleri ve en nihayetinde büyük toprak ağalığı olgusunda bazı zikzaklara rağmen zilliyetin ve mülkiyetin veraseti hususunda bir devamlılığın olduğunu okumak mümkündür. Osmanlı döneminde *Ayntâb* yöresi mülkiyet, köylülük, eşraf ilişkileri ve diğer bölgelerdeki işleyiş ve daha geniş bilgi için bkz. Faroqi, Suraiya (1986). *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*. London: Variorum Reprints; Özdeğer, Hüseyin (1988). *Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası* (Cilt: 1). İstanbul: İktisat Fakültesi Yayınları; Khoury, D. Rızk (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834*, (Ü.Tansel, çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Canbakal, Hülya (2009). *17. Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (Z. Yelçe, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ekonomisi' nitelikleri köylerdeki bazı alanlarda ilk elden karşımıza çıkıyor gibi görünse de (özellikle Osmanlı'daki klasik dönem toprak rejiminin bir sonucu olarak) asıl altta akmakta olan devindirici gücün kapitalist piyasa ilişkileri olduğu rahatlıkla görülebilir. Daha sonraları tarımda makineleşmeyle birlikte köy toplumsal hayatındaki varlığı daha farklı araç ve yöntemlerle perçinlenen kapitalist piyasa süreçleri, 1950 sonrasında çok daha hızlı bir şekilde köylülüğü para, faiz, rant, toprak, ücretli emek gibi olgularla, etkisi sürekli artan bir şekilde dönüştürmeye başlamıştır (Köymen, 2009; Pamuk, 1998; Tekeli ve İkin, 1998; Keyder, 1998). Bunun yanında 1980 sonrasında yükselen *neo-liberal* politikaların da etkisiyle klasik anlamdaki köylülük dönüştü (Bernstein, 2009: 100-126). Çünkü kapitalist pazarın köydeki hane emeğine nüfuzu, özellikle erkek hane bireyleri üzerinde, bir göç baskısı yaratmakta, dahası, kapitalist piyasa ilişkilerinin artan makineleşmesi eşliğinde göç etmeden de fazlaya çıkardığı işgücünü değişime zorlamakta, köylülükte ücretli emeğin yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Eserpek, 1992). Zira köylerde yaşayan nüfusun tüketim, çalışma, üretim, kentle ve kentsel mekânlarla yakınlık, süreklilik ve etkileşim bazında kurdukları bağlantıların derecesi, niteliği gibi değişkenlerle yeniden biçimlenen birtakım özellikleri ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda köy toplumsal yapılarının bir tür '*karmaşıklık*' (Geertz, 1963) içinde yaşamalarına yol açarken, varlığını sürdürmek için farklı '*beka stratejileri*'ne (Aydın, 2001) başvurmasını da beraberinde getiriyor. Dolayısıyla köylülüğün mevcut koşullarını bazı değişkenlerden yola çıkarak anlamının ilk durağı her zaman iktisadi süreçlerin sürüklediği (Aydın, 2002; Aydın, 2010; Günaydın, 2009) gelişmelere bakmaktan geçmektedir. Köylülüğü kent ya da piyasa üzerinden köy sosyal hayatındaki koşulları kerteriz olarak koyup anlamaya çalışırken, bir konuda özellikle dikkatli olunması gerekir: Köy ve köylülüğü *kente göre* ele alıp tanımlamanın büyük bir yanılgı olduğunu ve eksiklikler barındıracağını belirtmek gerekir. Çünkü Wolf'a göre (2003), köyü belirleyen ve onu ortaya çıkaran etken, sanılanın aksine, *kent* değil, *devlettir*. Artı ürüne belirli bir ideolojik gerekçe ya da zorla (ki bunların ikisi de birbirine içkin somut durumlardır) el koyan devletin ortaya çıkmasıyla köy olgusu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devletin çoğunlukla kentsel bir olgu olması bu iki sürecin karıştırılmasına neden olmaktadır. Kent-devlet bütünleşme sürecinin tarihsel karmaşıklığı bir yana, klasik küçük meta üreticisi köylünün geleneksel² yapılardan hızla farklılaşmaya başladığını söylemek de gerekir (Keyder, 1998; Margulies & Yıldızoğlu, 1998). Artık söz konusu olan köy-kent dikotomisi değil, demografik ve ekonomik olarak daha büyük sosyal yapıların (kent-devlet) görece daha küçük ve mekânsal açıdan belli bir mesafede bulunan sosyal

² Yazıdaki *geleneksel* ve *modern* kavramları birer '*ideal tip*' anlamında kullanıyor olmasına rağmen, nesnel toplumsal koşullarda her daim '*tip*'ler arasında, adına *değişme* denilen bir sürekli geçişlerin ve geçirgenliklerin olduğunu kabul ediyoruz.

yapıları (köy) nasıl dönüştürdüğüdür. Ve bu noktada köylerin ya da köylülerin modern kentsel olgularla olan teması ve bunlara yönelik davranış örüntülerinin betimlenmesi önem kazanmaktadır. Bunun için, Türkiye’de demografi, üretim ve işin niteliği anlamında köylülüğün bütünüyle değişen yüzünün kapitalist pazarla ilişkilerinden de izlenebileceğini rahatlıkla ileri sürebiliriz (Aydın, 2001). Bu yeni yüz, aynı zamanda yeni piyasa, eğitim, göç, çalışma veya üretim koşullarıyla köylülüğün yeni olgulara verdiği tepkiler olarak da anlaşılabilir (Bellér-Hann ve Hann, 2003; Boratav, 2004). Değişen yeni koşullarla birlikte geleneksel yapıdan ayrılan köy hayatına giren piyasa araçlarının da yeni anlamlar kazanması gerçekleşir. Çünkü köy toplumsal hayatının görece kapalı ve dış piyasalarla mesafeli ilişkisi kendine özgü değerler ve anlam dünyası inşa edebiliyordu. Geleneksel toplumlar için zenginlik, lüks ya da saygınlığın ölçütleri yeni piyasanın gerektirdiği (rant, para, kâr, vs.) varlıkların mülkiyetiyle değil, sahip olunan o servetin dağıtılmasıyla veya saçılmasıyla yaratılan ve yayılan saygınlıktan kaynaklanmaktaydı (Mauss, 2000; Sahlins, 1968; Codere, 1972). Fakat modern piyasa araçları ve kentle ilişkiler bu işleyişi tersine çevirdi. Bunun sonucunda köylü kitleler için çalışma, kâr, ücret, rant, faiz, banka gibi yeni olgular doğrudan onların geleneksel ve görece korunaklı sosyal hayatına nüfuz etti. Bu olgunun sonucunda dış kapitalist piyasayla ilişkiler çerçevesinde belirlenen ve giderek geleneksel köy toplumsal hayatının kendi koşullarını belirlemede ikincil kaldığı bir durum ortaya çıktı (Geertz, 1963). Dolayısıyla zenginlik algısından yaşanan konutların fiziki boyutuna ve içeriğine, mesleki farklılaşmadan piyasaya dahil olma biçimlerine kadar pek çok durum dönüşüme uğradı. Aynı zamanda modern ya da kapitalist piyasa ilişkilerinin nüfuzuyla görece kapalı bu geleneksel yapı dönüşmeye başlar. Bu yeni hayat koşulları daha çok geleneksel üretim ve tüketim ilişkilerinin yani tarım dışı çalışmanın ağırlık kazandığı zorunlu sonuçlar çıkardı ve temel tarımsal-hayvansal üretim de farklı boyutlar kazandı.

Metodoloji

Bu yazıdaki amaç, köylülerin kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri bağlamında kentsel-modern piyasa koşullarıyla olan bağlantılarını tartışmaktır. Bunun için Gaziantep ve Kilis’e bağlı iki köyde yapılan alan araştırmasının sonuçları temel alınacaktır. 2008-2010 yılları arasında Kilis Merkez ilçeye bağlı *Karaçavuş* ve Gaziantep Şehitkâmil ilçesine bağlı *Bilek* köylerinde sürdürülen araştırmadan hareketle, belli başlı parametreler üzerinden köylerdeki hanelerin ve özellikle de bireylerin yeni ekonomik koşullarla olan ilişkisi ele alınacaktır. Her iki köydeki hane yapısındaki niteliksel farklılaşmalar, temel ekonomik etkinliklerdeki dönüşümler ışığında köylülerin yeni ekonomik süreçlere hangi noktalarda katıldıkları ve bunun köy toplumsal hayatındaki yeri anlaşılmalı çalışılacaktır. Daha değişik bir ifadeyle, köylerin ve kırsal toplumsal yapıların

modern (kapitalist) ilişkiler kapsamındaki özellikleri, Bilek ve Karaçavuş gibi iki köyün verileri ışığında izleyen varsayımlardan hareketle ele alınacaktır: Bilek ve Karaçavuş köylerinin eğitim, yaş ve hanede yaşayan kişi sayısı bakımından farklılaşması beklenebilir. Her iki köyde tarım dışına çıkan hane bireylerinin göç etmesi, Türkiye'deki köyden kente göç olgusuna benzer özellikleri içermesi muhtemeldir. Günümüzdeki ulaşım, iletişim ve tüketim ilişkileri dikkate alındığında hem Karaçavuş hem de Bilek'te benzeşen sonuçların ortaya çıkması mümkün görünmektedir. Kentlere olan mesafenin köylerdeki iktisadi etkinliğin çeşidini belirlemesi söz konusu olabilir. Bununla birlikte, köylerin toplumsal hayatında, tarım dışı ekonomik etkinliğe daha yüksek oran ve yollarla katılmaktan dolayı modern piyasa araçlarıyla ilişkilerin daha yoğun ortaya çıkması beklenebilir. Ve köylerde kentle ilişkinin yoğunluk derecesi maddi hayat beklentilerinde farklı algıların oluşmasına yol açması muhtemeldir.

Bu kapsamda, cevap türüne göre farklılıklar gösterse de Bilek köyündeki toplam 312 hanenin 248'ine, Karaçavuş köyündeki toplam 41 hanenin tamamına ulaşıp bilgileri elde edilmiştir. Bilek köyünde hane sayısının köylülere göre ve resmi kayıtlara göre farklılık arz etmesinin sebebi, köyün 2008 yılında Gaziantep büyükşehir belediye sınırlarına dâhil edilmesi ve resmi statüsünün 'mahalle' olarak değiştirilmesidir. Resmi değişiklik köylülerin algısıyla pek örtüşmemektedir. Zira resmi *Bilek* kayıtlarında görünen ve köye uzak olan yerleri köylüler '*kendilerinden*' (köylüsü) kabul etmemektedirler. Alan araştırmasında köylülerin 'Bilek Köyü' olarak kabul ettikleri hanelerle sınırlı veriler yer almaktadır. Bu bağlamda her iki köyden haneleri oluşturan toplam 2402 kişinin bilgilerine ulaşılmıştır. Ayrıca her iki köyden toplam 430 kişiyle farklı zaman ve süreleri içeren görüşmeler yapılmış ve yüz elli soruyu aşkın sorudan oluşan görüşme formlarıyla bilgiler elde edilmiştir. Görüşülen 430 kişinin 326'sı Bilek köyünden (212 Kadın, 114 Erkek), geri kalan 104 kişi ise Karaçavuş köyünden (60 Kadın, 44 Erkek) tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir. Bu konuda son olarak eklenmesi gereken nokta köylerin seçimidir. Kuşkusuz ki, Karaçavuş ve Bilek köylerinin seçilmesinde bazı etkenler söz konusudur. Bunlardan ilki, Karaçavuş köyüne dair yaklaşık yirmi yıldır devam eden gözlem ve incelemelerimizdir. Bilek köyünün seçilmesi, gerek uzun gözlemler ve gerekse farklı süre ve zamanlarda yapılan gezilerden sonra karar verilmiştir. Köyler arasındaki bariz demografik farklılık akılda tutularak, Karaçavuş'un ilk gözlemlerle sahip olduğu özelliklerden farklı niteliklere sahip olabileceği düşünülerek Bilek köyü araştırmaya dâhil edilmiştir.

Köylerin Sosyo Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Bilek ve Karaçavuş köylerindeki demografik durum iki farklı çizgiye sahiptir. Gaziantep gibi büyük ve sanayinin gelişmiş seviyelerde seyrettiği bir kentin yaklaşık 15 kilometre kuzey doğusundaki Bilek köyünde yaşayan nüfusun çok hareketli bir karakteri olmasına rağmen, köyde sürekli yaşayan/ikamet eden nüfusta azalma değil, tam tersine artış söz konusudur. Kente yakınlık ya da belediye sınırlarına 2008 yılındaki yasayla dahil edilip *mahalle* olarak idari taksimata tabi tutulmasının Bilek köyündeki değişimin kentsel iş, çalışma ve yaşam tarzıyla devam etmesinin en büyük nedenlerinden birisi olduğu kolaylıkla fark edilir. Zira genel anlamda asfalt yollar eski geleneksel köy evlerinin betonarmeyeyle yer değiştirmesi gibi ilk bakıştaki hızlı fiziki görünüm değişimlerinden de köyden *mahalle* olmaya evrilen bir sosyal birimle karşı karşıya olduğumuz izlenimi vermektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan özellikle daha yaşlı kuşaktan nüfusun varlığına rağmen, köy dışında günlük çalışmanın (şimdilik) belirli oranlarda artışı göze çarpar. Bunun tam tersi durumu, Gaziantep'in 90 kilometre güney batısında yer alan Karaçavuş köyünde görüyoruz. Köyün fiziki görünümünün yanında, tarım dışı ücretli işlerde çalışan özellikle daha genç nüfusun köyden göç etmesini ve halihazırda köyde yaşayan nüfus arasında doğrudan tarım dışı etkinliklerde bulunanların oranlarının düşük olmasını bu şekilde açıklamak mümkündür. Bundan dolayı her iki köy arasında en belirgin farkların demografik sonuçlara da yansıtıldığını söylemek mümkündür. Hanede yaşayan kişi sayısı, doğurganlık, yaş ortalaması ve bunun arkasından eğitim gibi ilk elden görece kısa süreli ekonomik koşullarla bağlantısı kurulabilecek olguların iki köydeki farklılaşmasına kısaca bakmakta yarar vardır.

Tablo 1: Köylerde Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Köy Adı						İki Köy Ort. %
	Bilek %			Karaçavuş %			
	K	E	Ort.	K	E	Ort.	
Okul Öncesi	16,9	18,2	17,6	6,6	8,9	7,7	12,8
Okur-Yazar Değil	18,0	2,6	10,4	31,1	8,0	19,6	14,9
İlkokul	35,8	36,4	36,2	41,5	33,1	37,4	36,8
Ortaokul	27,0	37,7	32,4	19,8	27,7	23,8	28,1
Lise ve Dengi	2,0	4,3	3,2	,9	19,6	10,2	6,6
Üniversite	,1	,3	,2	,0	2,7	1,3	,8
Toplam			100			100	100

Bilek ve Karaçavuş köylerindeki hanelerde yaşayan ya da bir biçimde ilişkisi olan 2402 kişinin 338'i Karaçavuş, geriye kalan 2064 kişi de Bilek köyündendir. Toplamdaki 2402 kişinin 1957'si hali hazırda hanelerde sürekli yaşayanlardır. Hanelerde yaşayan 1957 kişi baz alındığında Karaçavuş köyündeki yaş ortalaması 30,5 çıkarken, Bilek köyünde bu rakam 23,5'tir. Yaş

ortalamalarından da her iki köydeki dinamizm farkı bariz bir biçimde göze çarpmaktadır. Köy farkı gözetilmeksizin yaş ortalamasına bakıldığında bu değer 24,3 gibi *genç* sayılabilecek bir sayı çıkmaktadır. Araştırmanın yapıldığı döneme en yakın veri olarak 2007 TÜİK değerlerine göre yaş ortalaması Türkiye için 28,2'dir (TÜİK, 2009: 12). Buna göre köylerin ortalaması ve tek başına Bilek köyünün Türkiye'den daha *genç* bir nüfusa sahip olduğunu görüyoruz. Fakat Karaçavuş köyü Türkiye ortalaması baz alındığında *yaşlı* bir köy olarak durmaktadır. Ayrıca her iki köydeki nüfusun % 80'i 40 yaşın altındadır ve bu sonuç köylerin yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sonuçlarıyla örtüşmektedir. Aynı şekilde söz konusu % 80'lik dilimin % 60'ı 25 yaşın altındadır. Yüksek doğurganlık oranı her iki köyde bariz olarak göze çarpan ortak bir özelliktir. Alan araştırmasının yürütüldüğü köylerde hane büyüklüğü ilk etapta, doğurganlık oranlarıyla paralellik arz eder. Köylerdeki ortalama hane büyüklüğü 6,2'dir. Her iki köyde bilgileri elde edilen toplamdaki 312 hanenin değerleri baz alındığında Bilek köyünde hane büyüklüğü 6,3 iken bu sayı Karaçavuş köyünde 5,3'tür. Yine de köylerdeki hane büyüklüğü Türkiye ortalaması olan 4,2'den yüksektir (Bayıksel, 2007).

Hanelerde yaşayan bireylerin eğitim durumlarına bakıldığında bölgesel beklentiler doğrultusunda oldukça düşük sonuçlarla karşılaşmaktayız. Bilek köyündeki kadınların okuma yazma oranının Karaçavuş köyüne nazaran yüksekliğinin temel nedenlerinden birisi, köydeki ilkokulun 1946 yılında yapılmış olması, buna karşın Karaçavuş köyündeki ilkokul 1970'lerin başında açılmış olmasıdır. Kadınların kendi köylerinde okul olmadığında temel eğitimden ilk mahrum bırakılan nüfus olduğu düşünüldüğünde bu oranların hiç şaşırtıcı olmadığını söylemek gerekir. Fakat asıl dikkati çeken husus, temel eğitimden sonra oranlarda görülen ciddi düşüşlerdir. Her iki köyde de zorunlu ilköğretim dışında eğitim köylüler için önemli bir konu olmamaktadır. Karaçavuş köyünden göçle giden nüfusun kuşaklar arasındaki eğitim verilerinden yoksun olmamıza rağmen, mevcut koşullarda giderek büyüyen ve modern hayat koşullarının her bakımdan Karaçavuş'tan daha net göze çarptığı Bilek'te eğitimin köy toplumsal hayatındaki konumu, kökü çok daha derinlerde olan bir yapısal sorunun varlığını işaret etmektedir. Pek tabii, eğitim konusunda, yaş gruplarında genç olanların daha yaşlılara ve erkeklerin kadınlara göre daha yüksek eğitim oranlarına sahip olduklarını genel bir eğilim olarak belirtmek gerekir. Eğitim konusunda söylenebilecek diğer bir sonuç da Karaçavuş köyünde, çoğunlukla erkek nüfusun, temel ilköğretimden sonra liseye devam etme oranının Bilek köyünden yüksek seyretmesidir. Bunun en büyük nedeni, Bilek köyünde temel eğitimden sonra erkek nüfusun sanayide çıraklığa başlamasının (*'zanaat öğrenmeye gitme'*) daha fazla görülmesidir.

Görüşlerine başvuru alan 430 kişinin medeni durumu da 15 yaş ve üstündekilerle görüşüldüğü için belirgin çizgiler taşımakta. Yaklaşık % 68'i evli

ve % 25'i bekâr bir dağılım söz konusudur. Bu iki durum dışındaki sözlü-nişanlı ya da dul olanlar oransal olarak düşük seviyededir. Benzer biçimde görüşülen kişilerin sahip oldukları çocuk sayıları köylerdeki hanelerin yapısı ve değişim eğilimleriyle ilgili olarak bazı göstergeler barındıracağı açıktır. Köylerde görüştüğümüz kişiler ortalama 3,2 çocuğa sahip. En çok çocuk sayısı 13'tür. Karaçavuş ve Bilek köyleri arasında çocuk sayısı bakımından, çok fazla olmasa da, fark olduğunu görüyoruz. Zira Bilek köyünde ortalama çocuk sayısı 2,9 iken, bu sayı Karaçavuş'ta 3,9'dur.

Yukarıda sözü edilen değerler akılda tutularak değinilmesi gereken asıl olgulardan birisi de, Türkiye'de de köylerin birçok nitelikleriyle ortaya koyduğu '*evrimleşemeyen karmaşıklık*'tir (*agricultural involution*) (Geertz, 1963; Akşit, 1985). Geertz ve Akşit'in farklı zamanlarda farklı coğrafyalardaki kırsal ya da geleneksel üretim, çalışma, kültür ve ekonomi üzerinde söyledikleri söz konusu *evrimleşemeyen karmaşıklık*ın belirtilerini Bilek ve Karaçavuş köylerindeki sonuçlar açısından da ele almak mümkündür. Geertz'in (1963: 32-152) Endonezya Java'daki köylülüğün geçirdiği tarımsal ve kültürel değişimi, görece durağanlığı ve iç içe geçmiş geleneksel ve modern ilişkileri anlatmak için kullandığı "*evrimleşemeyen karmaşıklık*" benzer biçimde Akşit (1985: 121-140), Türkiye'deki köylülüğün *kasabalasma* sürecindeki siyasal, kültürel ve ekonomik dönüşümlerini anlatmak için kullanır. Ekonomik ve sosyal rasyonaliteye ya da çok hızlı değişen nesnel dış toplumsal koşullara rağmen, geleneksel tarımsal yapıların ve kültürel yapının nasıl ve neden aynı hızda dönüşmediği ciddi kavramsal tartışmalara yol açmaktadır. Çünkü 'köylü' ya da 'köy' olarak belli kriterlerle sınıflandırılan toplumsal koşulların aynı dönemlerde farklı tepkiler vermesi '*evrimleşemeyen karmaşıklık*ın' nedenlerinden birisi olarak ele alınmaktadır. Bunun için Karaçavuş ve Bilek köyleri örneklerinde görüleceği gibi, mesleki anlamda ciddi bir karmaşanın olduğu tartışma götürmez bir gerçek olarak durmaktadır. Kadınların ev işleri ve buna ek olarak tarımda erkeklerle birlikte çalışmak gibi *ağır işçiliği* ayrı bir meslek olarak sınıflandırıldığında geriye kalan ne tam anlamıyla tarım dışı ne de tarımsal işlerde istihdam olmuş çok büyük oranlar kalmaktadır ki, Geertz ve Akşit'in sözünü ettikleri '*evrimleşemeyen karmaşıklık*ın' her iki köyde de bu noktada kristalize olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Zira köylerde dış toplumsal dünyayla ilişkilerin önemli göstergelerinden birisi olan mesleki farklılaşma ve çeşitlenmeye bakıldığında (Tablo 2) burada da ciddi bir karmaşıklık olduğu görülmektedir. Bu tabloların sonuçları bize sadece köy toplumsal hayatındaki geleneksel hane yapısının değil, aynı şekilde geleneksel üretim ve tarım faaliyetlerine dayalı ekonomik etkinliklerde bulunanların sayısında da değişme ve farklılaşma yaşandığını göstermektedir. Fakat bu farklılaşmaya rağmen, tam anlamıyla istikrar kazanmış ya da kesin biçimde tanımlanması mümkün olan mesleki bir dağılım göze çarpmamaktadır. Bunu sağlayan kentsel dinamiklerden dolayı mesleki dağılım ve ekonomik etkinliklerin de modern kentsel üretime doğru

olacağını tahmin etmek zor değildir. Fakat her iki köydeki mesleki dağılım ve ekonomik etkinliklerin niteliğine baktığımızda bunun kısa sürede gerçekleşmeyeceği söylenebilir. Çünkü her iki köyde de gelir getirici bir işe sahip olanların yılda ortalama 4,5 ay gibi oldukça düşük bir süreyi kapsaması bu söylediğimiz karmaşıklığın bir nedeni olabilir.³

Köylerdeki meslek dağılımında karşılaştığımız bir başka sonuç da, kadın emeğinin temel olması üzerinden işleyen kurumsal bir sistemin varlığıdır. Geleneksel değer, çalışma ve kültür kodlarının derinden etkilediği toplumsal cinsiyet olarak kadınların neredeyse yaklaşık % 75'i hanedeki ev işlerini *meslek* olarak belirtmiştir. Diğer taraftan köylerde basit gözlemlerle tanık olunan durumlar da görüşme sonuçlarını doğrulamaktadır. Sadece burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, ev kadınlığına ilaveten kadınların yaklaşık % 11'inin tarımda ücretli işçilik yapmasıdır. Köylerde tarım işçiliği yapan kadınlar genelde tanıdık diğer kadın ve erkeklerle birlikte gündelik (yevmiye) ücret karşılığı tarla ve bahçelerde çalışmaktadır. Bu çalışmanın, geleneksel ataerkil korumacılık dışında her türlü güvenceden yoksun olduğunu söylemeye gerek yoktur. Her iki köyde de tarlada çalışan kadınların sabah erken saatlerden öğleden sonraya kadar yedi-sekiz saatlik sıkıştırılmış çalışmadan sonra gelip hanedeki ev bakımı, temizlik, çamaşır ve çocuklarla ilgilenmek gibi yine ağır işler yaptığını eklemek gerekiyor. Fakat bu ağır sömürü koşullarında bile kadınların ücretli emek olarak çalışmaya başlamalarının hem hanenin yapısı hem de köy toplumsal yapısının farklılaşması üzerinde etkisi tartışılmazdır. Kuşkusuz, kadın ve erkeklerin bu şekilde çalışmalarını hanelerin '*beka stratejileriyle*' (Aydın, 2001) birlikte ele almak daha gerçekçi olacaktır. Aydın, '1980 sonrasında hızlanan neo-liberal ve yapısal uyum politikalarının ilk elden küçük meta üreticisi köylüleri hedef aldığını ve bu yüzden devletlerin küçük işletmeci çiftçileri kapitalist piyasa karşısında korumayı amaçlayan üretim desteklemelerinin 'bütçe yükünü azaltma bahanesiyle' kaldırdığını' söylemektedir. Yine büyük kapitalist çiftlikler ve üreticiler karşısında var olma mücadelesi veren küçük ve orta boy köylüler, varlıklarını sürdürebilmek adına makine teçhizat, kişisel ihtiyaç ve tüketim harcama kalemlerinde kesintilere gitmek, daha fazla çalışıp gelirin nominal değerinin daha da gerilememesi için '*beka stratejileri*' geliştirdiklerini söylemektedir (Aydın, 2001).

³ Ev kadınlarının bütün yılı kapsayan ağır ve karşılıksız işçiliği buna dahil değildir. Sadece haneye dışarıdan gelir getirici işlerdeki süreler hesaplanmıştır; hane içi emek dışta tutulmuştur.

Tablo 2: Köylerde Genel Mesleki Dağılım

Meslek	Köy Adı		Ortalama %
	Bilek %	Karaçavuş %	
İşsiz	1,2	,0	,9
Çiftçilik	8,9	25,0	12,8
Hayvancılık	,3	2,9	,9
Çiftçilik/Hayvancılık	1,8	5,8	2,8
Tarım İşçiliği	3,4	2,9	3,3
Esnaf (Köyde/Kentte)	3,6	,0	4,2
Ev Kadını	47,9	42,3	46,5
Ev Kadını/Tarım İşçiliği	11,0	10,6	10,9
Şoför	3,4	1,9	3,0
İşçi/Çırac/Hamal	5,5	1,0	4,4
Memur/Emekli	1,5	,0	1,1
Öğrenci	4,9	6,7	5,3
Diğer	4,6	1,0	3,7
TOPLAM	100.0	100.0	100.0

Karaçavuş ve Bilek köyleri arasında özellikle tarımsal karakterli işler bakımından ciddi bir farklılaşmanın olduğunu görmekteyiz. Gerilemesine rağmen, Karaçavuş köyünde tarım ve hayvancılık hala önemli bir ekonomik etkinliktir. Hayvancılık Bilek köyünde neredeyse tamamen terk edilen bir etkinlik olmaktadır. Buna karşın Bilek ve Karaçavuş köyleri arasındaki önemli olmaya başlayan farklılardan biri de Bilek'te organize sanayi bölgesinde tamirci çıraklığı, kalfalık, ustalık gibi mesleklere sahip olan erkek nüfusun olmasıdır. Aslında bu yeni çalışma biçimi Bilek gibi bir köyün geleceğini ve sosyal gelişim yönünü öngörmek bağlamında önem arz etmektedir. Kentte çalışıp köyde yaşayan ciddi bir nüfusun olacağını tahmin edebiliriz ki, Bilek'teki bu oran Karaçavuş'a göre yüksek seyretmektedir. Bununla birlikte dikkat çekici özelliklerden birisi Karaçavuş köyünde memur ya da emekli sıfatına sahip hiç kimsenin bulunmaması buna karşın Bilek'te az da olsa bu memur veya emekli kesiminin oluşmaya başlamasıdır. Bu sonuç, göç etmeden kentsel işlerde çalışıp köyde kalmanın işaretlelerinden biri olarak da ele alınabilir. Karaçavuş için hala göç etmenin tarım dışı etkinliklerde çalışmanın temel yollarından biri olduğu anlaşılıyor.

Mesleki dağılımla yakından ilişkili ve köy toplumsal hayatının en önemli dinamiklerinden birisi gelirdir. Kuşkusuz gelir ve harcama arasında sıkı bir bağlantının olduğunu söylemek mümkündür. Köylerdeki görüşmelerimizde, ekonomik durum ve tüketime yönelik davranışları dolayısıyla da kentle olan ilişkileri ortaya çıkarıcı nitelikte sorular da sorulmuştur. Köy sosyal ortamında

hane geliri ile bireysel kazancın birbirinden ayrıştırılması zor da olsa aradaki farkı görmek için sorular soruldu. Elde edilen sonuçlar yine her iki köyün kendine özgü çizgileri yanında ortak özelliklerini de göstermiştir. Öte yandan Tablo 3'te verilen hanelerin mülkiyet göstergeleri de görülmüş 430 kişinin gelir-gider durumlarını anlamada önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, köylerdeki görüşmelerde ortaya çıkan hane geliriyle bireysel gelirin tam anlamıyla farklılaşmamasıdır. Bu durum gelir-gider konuşulurken ne zaman hane gelirinin ne zaman bireysel gelirin ön planda geldiğini anlamayı zorlaştırmaktadır. Zira hane geliri baz alındığında 613 Lira aylık ortalama değer söz konusudur. Fakat köylerin ortalama hane gelirleri arasında ciddi farkların oluştuğunu görmekteyiz. Karaçavuş köyünde hanelerin ortalama aylık geliri 462 Lira civarındayken Bilek köyünde rakam 640 Liradır. En yüksek gelir bakımından da köylerdeki haneler arasında ciddi bir farklılaşma söz konusudur. En yüksek hane geliri rakamı Bilek'te aylık 7000 Lira iken bu değer Karaçavuş'ta 1500 Liradır.

Görüşülen 430 kişinin ekonomik durumlarının göstergelerinden birisi de kuşkusuz gider ya da harcamayı sormaktır ki, bu soru bazı noktalarda alan araştırmasında elde edilmesi çok zor olan kazanç veya gelir gibi kalemler hakkında genel bir fikir vermesi için de gereklidir. Pek tabii, gelir ve gider hem haneler için hem de bireyler açısından aynı anlama gelmez fakat genel bir yargıya varmada önemli bir ipucudur. Bu dikkat noktasını unutmadan baktığımızda, her iki köydeki bireylerin aylık ortalama gideri 569 Liradır ve gider olarak belirtilen en yüksek değer 5500 Liradır. Az önce değindiğimiz hanenin gelir-gider değerlerini ortaya çıkarırken karşılaşılan zorluklardan biri en yüksek gelir ve gider arasındaki farktan da anlaşılabilir. Fakat bireyler baz alındığında gider gruplandırmasında köylere göre bazı farklılıkların ortaya çıktığını görmekteyiz. Her iki köydeki bireyler giderleri bakımından aylık 750 Liraya kadar farklılaşma göstermemektedirler. Fakat Bilek ve Karaçavuş köylerindeki bireyler 750 ve sonrasında farklılık arz etmektedir. Bilek köyündekilerin yaklaşık % 80'i 1000 Liranın altında aylık bir gider belirtirken bu oran Karaçavuş için yaklaşık % 86'dır. Benzer biçimde gider miktarı yükseldikçe Karaçavuş ve Bilek köyleri arasındaki farkın Bilek lehine değiştiğini görmekteyiz ki, bunun temel nedenlerinden birisinin Bilek köyündeki tarım dışı sektörlerde çalışma koşullarının gerek kente fiziki yakınlık ve gerekse tarihsel olarak daha mümkün olması olduğunu ileri sürebiliriz.

Tablo 3: Bilek ve Karaçavuş Köylerinde Mülkiyetin Dağılımı

	Köyün Adı						Ortalama ⁴
	Bilek			Karaçavuş			
	En Az	En Çok	Ort.	En az	En Çok	Ort.	
Zeytin Ağacı	0	1000	57	0	500	108	64
Fıstık Ağacı	0	1000	93	0	100	9	81
Bağ (Kök)	0	5000	258	0	2500	516	295
Meyve Ağacı	0	3000	20	0	30	2	17
Koyun Sayısı	0	150	2	0	40	7	3
Keçi Sayısı	0	150	2	0	150	16	4
Arazi(Dönüm)	0	1000	18	0	600	27	20

1. Değişme ve Piyasa İlişkileri

Demografik ve ekonomik göstergelerin çoğu, söz konusu yerlerde bir iç toplumsal 'karmaşıklık' göstermesinin yanında, köy dışı ekonomik ilişkilerde de benzer durumların yaşandığını yansıtmaktadır. Çünkü üretim, çalışma, para, ticaret, servet gibi olguların değişen işleyişinin köyleri de etkilemesi ilk elden beklenir. Ve bunun köylerdeki uzun modernleşme sürecinin sonucu olduğu kadar, köy dışı nesnel koşulların değişmesiyle de ilgisi olduğu açıktır. Türkiye'de köylülüğün son yetmiş yıldır tarımda makineleşmeyle doğrudan yaşadığı modernleşmenin sözü edilen süreçleri köktenci bir biçimde değiştirdiği bilinmektedir (Stirling, 1953; Jacoby, 2008; Keyder, 1998; Tanyol, 1959). Fakat özellikle 2000'li yıllarda daha da farklılaşan, değişen dünyada ve Türkiye'de bir köylülüğün olduğu herkesçe kabul edilmektedir (Aydın, 2010; Bernstein, 2009; Köymen, 2009). İletişim ve ulaşım imkânlarının en ileri noktalara ulaştığı dönemlerde, araştırma köylerinin yer aldığı bölgenin de köylü kitleler nezdinde ciddi nitel dönüşümler sürecinin içinde yer aldığını kabul etmek gerekir (Özer, 1998). Hem geleneksel köy toplumsal yapısının geri dönülmez biçimde neo-liberal piyasa koşulları tarafından belirlenmesi hem de geleneksel hayat ve zihniyet dünyasının yeni durumlarla karşılaşmasıyla ortaya son derece ilginç sonuçların çıktığı muhakkaktır. Bu karşılaşma sadece değişmeye başlayan ekonomik etkinlik dilinde ve araçlarında değil, köydeki mimariden teknolojinin,

⁴ Tablodaki ortalama değerler yuvarlanmıştır (y.n.).

yeni ekonomik davranış örüntülerinin kullanımına değin her hayat nüvesinde gerçekleşmektedir. Bu karşılaşmada aynı zamanda köylülerin geleneksel, maddi düzeyde pek fazla getirisi olmayan fakat önceki *moral ekonomik* (Scott, 1976) alışkanlıklarının hüküm sürdüğü üretim ilişkilerinin yanında son derece modern ve yeni kapitalist piyasanın gerekleri doğrultusunda biçimlenen davranış örüntüleri de ortaya koymaktadırlar (Aydın, 2001; Aydın, 2010; Günaydın, 2009).

1.1. Üretim ve Piyasayla İlişkiler

Türkiye'deki bütün toplumsal birimler gibi, Bilek ve Karaçavuş köylerinin pazarla etkileşimlerinin ilk basamağı yaptıkları tarımsal ve hayvansal üretim sonucunda kurulan ilişkilerdir. Üretilenin satılması, kâr-zarar, tüccar, piyasa, banka, faiz gibi süreçler aynı zamanda kentle kurulan karmaşık ilişkilerin de ifadesidir. Bilek ve Karaçavuş köylerinde sözü edilen olgu ve süreçlerin görünümü mevcut durum hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Yukarıda değinildiği gibi hayvancılık her iki köyde etkisi azalan bir faaliyet olmasına karşın tarım hala en büyük ekonomik girdilerin başında yer almakta. Karaçavuş köyünde tahıl üretimi % 25'le en büyük kalemi oluştururken, Bilek için en büyük tarımsal girdi bağcılıktan (% 22) sağlanmaktadır. İki köy için de önemli olan diğer iki ürün fıstık ve zeytin tarımıdır (ortalama % 5,6). Her iki köyde de sermaye ve bilgi birikimine dayanarak tarım ve hayvancılıkla uğraştığını söyleyenlerin yani bilinçli, bilimsel yöntemlere sahip olarak kapitalist piyasanın 'kâr' güdüsüyle yapanların oranı sadece % 3,3'tür. İki köyün son derece geleneksel kaygılarla mevcut tarım ve hayvancılığı yaptıkları verdikleri cevaplarda da görülmektedir. Çünkü hem Bilek hem de Karaçavuş'taki kişilerin aynı oranlarda (% 14) tarım ve hayvancılığı '*alışkanlık*' dolayısıyla yaptıklarını beyan etmeleri kendi geleneksel bağlamı içerisinde anlaşılabilir. '*alışkanlık*' cevabını tamamlayan ve oran olarak ikinci en yüksek değere sahip neden ise, '*mecburiyet*' ya da '*başka bir şey yapamamak*'tır. Bu cevabın gençlere nazaran daha yaşlı nüfus için ağırlıkta olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Bilek'te kentsel iş kollarında çalışma bireyi haneden hemen ayrılmaya zorlamasa da Karaçavuş köyünden çeşitli nedenlerden dolayı göç ve köyden ayrılma bunu sağlamanın ilk yollarından birisi olmaktadır. Aydın (2001), köylülerin bu yeni ve hızla değişen koşullara '*kendi kendini sömürmeye dayalı beka stratejileri*' mekanizmasıyla cevap verdiğini yani toplam hane emeği üzerinden bir geçim yolu izlediğini söylemektedir. Haneler bu şekilde daha önceki konumlarını görece daha zengin ve güçlü yeni tarımsal aktörlere doğru bir satış baskısı geliştirerek tutunmaya çalışmaktadırlar. Diğer taraftan, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlara hane için üretim yapılırken gerek görülen iş gücünün kimlerden ve nasıl sağlandığına yönelik sorular yöneltildiğinde ortaya çıkan sonuçlar köylülerdeki üretim-hane emeği ilişkisini ortaya koyduğunu görüyoruz. Bilek

köyünde görüşülenlerin % 10,4'ü ve Karaçavuş'ta 13,5'i, hanede baba ve oğulların çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ailedeki bütün erkek ve kadınların birlikte çalıştığını söyleyen nüfus Bilek'te % 14,4 iken, bu oran Karaçavuş'ta % 18,3'tür (iki köyün ortalaması % 15,3). Karaçavuş'un daha geleneksel ve tarımsal karakterli sosyal yapısı buradaki rakamlara da yansımaktadır.

Üretim ve hanenin ekonomik karakterinin, o kadar güçlü olmasa da, devam eden yarı-geleneksel yapısıyla beraber köy dışı piyasayla ilişkiler de, değişen köylülüğü anlamak için önemli olmaktadır. Zira köylerde görüştüğümüz 430 kişiden 151'nin, miktarı farklılıklar arz etse de, tarımsal ve hayvansal üretimde bulunduğu saptanmıştır. Üretilenin nereye, nasıl ve kime satıldığı, aynı zamanda köylünün piyasayla ilişki derecesini de ortaya koymaktadır. Köylülerin yaklaşık % 36'sının tüccara ürününü sattığını görüyoruz. Tüccar, genellikle Gaziantep, Kilis ya da Nizip kent merkezlerinde işyeri bulunan komisyonculardır. Burada dikkate değer bir diğer nokta, pek çok bakımdan Bilek köyünün gerisinde yer alan Karaçavuş köyünün tüccara en fazla angaje köy olmasıdır. Neredeyse Bilek köyünün üç katı oranda (% 62) Karaçavuş köylüleri ürünlerini komisyoncu/aracı/tüccar üzerinde pazarlayabilmektedir. Bu doğrudan bir gelir kaybı anlamına gelir ve köylerin dolaylı piyasa bağlantısını göstermesi bakımından anlamlı bir göstergedir. Ürün satma konusunda diğer ayırt edici oranlardan birisi, Bilek köylülerinin yaklaşık % 28'inin ürününü pazarda kendisinin doğrudan satması, Karaçavuş'ta ise bu değer % 12 düzeyinde olmasıdır. İlginç bir biçimde her iki köyden % 6'lık bir kesim, ürettiklerini satmadıkları sadece hanenin ihtiyaçları doğrultusunda tarımsal üretimde bulduklarını belirtmişlerdir. Piyasayla doğrudan ilişkinin göstergeleri olan bu oranlar diğer sonuçlarla birlikte okunduğunda tamamlayıcı olacaktır. Bu anlamda, üretim kadar köylülerin kapitalist piyasaya para üzerinden dâhil olma biçimlerinde de küçük değişimlerin yaşandığını yansıtmaktadır. Fakat köylülerin modern piyasa araçlarına (örneğin, kredi kartı) mesafesi, aynı zamanda sabit gelir garantisinin eksikliğine de bağlanabilir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi yılda ortalama 4-5 ay gibi kısa sayılabilecek süreli işlerle elde edilen gelirin modern piyasa araçlarına mesafeli durmayı sağlayan nedenlerden birisi olduğu görülmektedir. Ya da daha net bir ifadeyle, köylüler, yeni ekonomik işleyişin en önemli göstergesi olan farklı para biçimlerine uzak durmaktadır. Bunun yerine, gerek alış-veriş yapma aracının para olması ve gerekse borçlu kalınarak piyasaya dâhil olmanın her iki köyde de çok güçlü bir biçimde varlığını koruduğunu söyleyebiliriz. Para kullanma biçimleri konusunda dikkat çekici yanlardan birisi Karaçavuş köyünün Bilek'e nazaran kapalı olan yapısının burada da karşımıza çıkmış olmasıdır. Kredi kartı kullanımı Bilek köyünde Karaçavuş'un iki katıdır. Modern piyasa işleyişinin önemli araçlarından biri olan kredi kartı kullanmanın köyün dış toplumsal dünyayla olan ilişkilerinin göstergesi olduğu kadar, köyler arasındaki ekonomik farklılaşma ve gelişmişlik farkı için bir gösterge olarak da kullanılabilir. Fakat sadece Bilek için değil, Karaçavuş köyü

için de para ve piyasa ilişkilerinde de yavaş da olsa modern araçlar lehine bir kıpırdamanın olduğunu görmek gerekiyor.

Tablo 4: Pazarda Alışveriş Yapma Araçları

Alış-Veriş Yapma Biçimi	Köy Adı		Ortalama %
	Bilek %	Karaçavuş %	
Her Zaman Nakitle	59,5	41,3	55,1
Nakit ya da Borçla	27,9	52,9	34,0
Nakit ya da Kredi Kartıyla	12,3	5,8	10,7
Hepsini Kredi Kartıyla	,3	,0	,2

Benzer şekilde köylülerin borçlanma davranışları bize herhangi bir sosyal birimde piyasanın genel nitelikleriyle ilişkileri ve köylülerin hangi araçlarla nereye kadar 'oyuna' dâhil oldukları konusunda fikir verebilir. Kapitalist piyasanın işleyişiyle karşı karşıya kalan köylülerin (çoğunlukla) piyasayla kurdukları ilişkilerde zayıf olan tarafı oluşturduklarını söylemek mümkün. Bunun sonucunda, gerek iş ve çalışmanın süresizliği ve gerekse tarımsal-hayvansal üretimin yılın belli dönemlerine yığılan işleyişi, köylüleri sürekli nakit problemleriyle karşı karşıya bıraktığı bilinmektedir. Bu durum, bir taraftan hanedeki bireylerin bir kısmının mevsimsel ya da sürekli tarım dışı faaliyetlerde çalışarak haneye ekonomik girdi sağlamasını zorunlu kılarken (Aydın, 2001; Eserpek, 1992) diğer yandan da, genel ve üretim ihtiyaçları için nakit akışı yolları aramasını dayatır.

Köylerin dâhil olduğu dış piyasadaki ekonomik ilişkilerin doğrudan nakit ya da trampa etme⁵ yoluyla gerçekleşmesi son derece karmaşık para, faiz, borç, senet, kâr-zarar süreçleri içerir ve bu konuda köy toplumsal yapısının diğer sosyal birimlerden bir farklılığı söz konusu değildir. Fakat köylülüğün içinde yoğun bir şekilde yer aldığı geleneksel dayanışma ya da patronaj ilişkilerinin varlığının bu süreçleri belli noktalarda etkilemesi beklenir. Karaçavuş ve Bilek'te sözü edilen bu sürecin dikkatle okunması gereken örüntülere de sahip olduğunu görüyoruz. Bireyler için piyasanın temel aracı olan para bulma

⁵ Her iki köyde bakkal ya da marketle olan alışverişlerde daha çok para kullanıldığı gözlemlense de, özellikle Karaçavuş köyünde sürekli açık bir bakkalın olmaması ve belirli aralıklarla köye gelen 'çerçi'lerden (gezici satıcı) ihtiyaçların karşılanması için doğrudan yumurta, tahıl, zeytin yağı gibi ürünler verilerek mal alındığı da gözlemlenmiştir. Bu trampa etmenin kendine özgü bazı gerçeklikleri de taşıdığı düşünülmektedir. Şöyle ki, geleneksel ataerkil değerler sisteminin ve davranış örüntülerinin daha yoğun olarak yaşandığı sosyal birimlerde kadınlar ve çocuklar, görünüşteki ataerkil yapıda 'güçlü' görünen erkeğin yoksulluğunu (ki somut ve yakıcı dış piyasaya karşı aslında zayıf) perdelemek ya da saklayarak sürdürmek gibi bir rol de oynarlar. Çerçiye trampa ettirilen ürünleri erkekler doğrudan kendileri getiremediği için (çünkü piyasada güç anlamına gelen 'para'dan yoksun olduklarından) bu değişimde kadınları ve çocukları kullanırlar.

konusunda annenin ve babanın ilk elden akla gelmemesinde hane algısının ve yaşantısının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira anne ve baba hane içinde olmalarından dolayı onların sahip olabileceği nakit paranın haneye ait olduğu gerçeğinin bu oranın düşük çıkmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Babanın anneye oranla daha çok para istenecek kişi olarak belirtilmesi hem mülkiyet hem de sermayenin yönlendirilmesi hakkında bir fikir vermektedir. Burada asıl dikkat çekici cevaplardan birisinin 'yakın akrabalar' olduğunu görüyoruz. Bu kavram aynı zamanda bizlere köylülerin 'hane' kavramının ya da daha dar bir ifadeyle 'aile' algısının sınırlarını da gösterir gibidir. Kandaşlık ilişkisinin baskın olduğu bu cevap, yakın akrabaların *aileden* sayıldığını gösterse de *haneden* olduğunu göstermediğini açıklamaktadır. Her iki köydeki 'yakın akrabaların' para istemek için en çok başvurulan ya da ilk akla gelen yer olması bize, ekonomik ilişkilerin değişen yapısına paralel giden bir zihniyet dönüşümünü anlatmaktadır. Benzer şekilde, Karaçavuş köyünün Bilek'e nazaran daha çok akraba vurgusu yapması, köylerin kendi özgüllükleri içinde anlamlıdır. Zira Karaçavuş çalışmadan demografik sonuçlara kadar Bilek'e nazaran daha geleneksel bir durum arz etmekteydi. Benzer şekilde Karaçavuş köyünde akraba ve arkadaş ilişkilerinin baskınlığı göze çarpmaktadır. Öte yandan her iki köy için söylenecek ortak özelliklerden birisi de akrabalık ve kandaşlığa dayalı patronaj ilişkilerinin güçlülüğüdür. Yine bu seçeneklerde bankaların en sonlarda yer alması modern kapitalist ilişkilerin bütün kurumlarıyla değil, bazı araçlarıyla söz konusu sosyal birimlere sirayetini göstermektedir. Zaten sosyal bir olgu olarak banka ve geleneksel dayanışmanın ya da patronajın birbirlerini dışlaması gerekir ki, her iki köydeki sonuçlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu görüyoruz. Öte yandan, köylülerin tüccar üzerinden kapitalist piyasaya bağlantılarının, faiz veya borç alma noktasında, çok düşük seviyelerde olduğunu görmekteyiz. Bankaya borçlanmanın, çoğunlukla tüccardan borç alma şeklinde gerçekleşen ve Türkiye'deki köylülüğün aşına olduğu tefeci-faiz-köylü ilişkisinde bir kırılma yarattığını söylemek mümkündür. Bu noktada ibrenin bankalardan yana değişmesi (bütün bu süreçte kredi kartlarına sahip olmanın etkisi inkâr edilemez) aynı zamanda köylülerin modern piyasa araçlarıyla olan ilişkisini göstermesi bakımından da anlamlıdır. Burada vurgulanması gereken, modern piyasa davranışlarının geleneksel işleyişlerle olan iç içe geçmişliğidir. Türkiye'de köylülüğün ilk önce faizci-tefeci üzerinden kapitalist piyasaya dahlinin bir süreklilik arz etmediği (Şanda, 1970) Karaçavuş ve Bilek köylerindeki para ve borç bulma ilişkilerinde de karşımıza çıkmaktadır. Banka ve daha çok da yakın akrabalarından sağlanan kaynak girdilerinin köylüleri kapitalist piyasaya karşı bir yere kadar daha korunaklı kıldığı söylenebilir. Bu yapı, aynı zamanda geleneksel korumacılığın (patronaj) yeni piyasa araçlarına karşı nasıl konumlandığını da göstermektedir.

Köylülerin Gaziantep, Nizip ya da Kilis gibi kentlerle kurdukları ilişkilerin aynı zamanda modern piyasa koşullarıyla değişik bir temas anlamına da

geldiğini belirtmek gerekir. Bilek köyünün fiziki yakınlığının özellikle Gaziantep gibi metropol ve Nizip gibi tarıma dayalı piyasanın gelişkin olduğu kentlerle kurulan ilişkilerin niteliğini belirlediğini görüyoruz. Kilis'in Karaçavuş köyü üzerinde etkisinin azlığı coğrafi uzaklık kadar, tarım, ulaşım ve sanayi bakımından Gaziantep bir yana, Nizip'ten de geride olmasıyla ilişkisi olduğu ileri sürülebilir. Erkeklerin kadınlara nazaran her iki köyde de daha fazla kente gidip gelmesinin nedenleri arasında, hanedeki erkek işgücünün tarım dışı ya da köy dışı ekonomik bağlantılar kurması ve geleneksel kültürel kodların güçlülüğü gösterilebilir. Bilek köyündeki nüfusun (cinsiyet baz alınmadan) yarısından fazlası (yaklaşık % 55 civarı) haftanın hemen her günü ya da en az haftada bir kez Gaziantep ve Nizip kent merkezlerine gidip gelmektedir. Aynı sıklıkta kente gitme oranı Karaçavuş'ta Bilek köyünün yarısı oranındadır (yaklaşık % 27). Kuşkusuz, kente gidiş geliş veya kentle ilişki sıklığı köy toplumsal yapısının dışı açıklığının ve niteliksel dönüşümler göstermesinin tek göstergesi ve nedeni olmaktan uzak olsa da, her iki sosyal birimdeki ekonomik farklılaşmayı göstermesi bakımından da anlamlıdır. Haftanın her günü kente gidip gelen köylülerin eğitim ya da çalışma nedeniyle kentle sürekli bir bağ kurduklarını söylemek gerekiyor.

Kentle ilişkilerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, tıpkı eğitim ve çalışmada olduğu gibi, bölgenin sosyo-kültürel yapısının izleri karşımıza çıkmaktadır. Kadınların erkeklerin oldukça gerisinde yer aldığını görüyoruz ki, köy toplumsal yapısının değişim dinamiklerini anlamak bakımından hanedeki buna benzer farklılaşmalar anlamlıdır. Yine, cinsiyet bağlamında ele alındığında, Bilek'teki erkeklerin yaklaşık % 67'si kente haftanın her günü ya da hafta içi beş gün giderken, bu oran kadınlar için % 7'dir. Bilek köyündeki kadınların tamamı (16 kişi) sadece eğitim için (lise ve dersane) her gün kente gidip gelmektedir. Asıl ilginç sonuçlar Karaçavuş köyü için söz konusudur. Karaçavuş'ta Bilek köyündeki zaman dilimi ele alındığında yani hafta içi beş gün yahut haftanın tamamında kente gidip gelen hiçbir kadın yoktur. Zira Karaçavuş köyündeki kadınların yaklaşık % 12'si haftada en fazla bir ya da iki kez kente giderken, en çoğu iki haftada bir ya da iki-üç ayda bir kez kente gidip gelmektedirler.

1.2. Algı ve Anlayışlarda Değişim

Köylerde yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar, somut gündelik hayat pratikleri kadar toplumsal yapıdaki genel zihniyet ya da düşünce kalıplarında bazı farklılaşmaların yaşandığını göstermektedir. Bununla birlikte geleneksel algının tamamen ortadan kalktığını iddia etmek yerine, kentle ilişkiler veya tarım dışı etkinliklerin yaygınlaşmaya başlamasıyla yeni bir dönüşüm sürecinde ilerlediğini söylemek mümkündür.

'Zengin olmak ya da sayılmak için nelerin gerektiği' konusunda sorular yöneltilen köylülerin % 25'i 'arazi ya da arsa' sahibi olmayı zenginlik için gerekli görmektedir. İlginç olan nokta, Bilek köyünde toprak ya da arsa sahibi (rant) olmayı zorunlu görenlerin oranının Karaçavuş'tan daha yüksek olmasıdır ki, Bilek köyünün Gaziantep Büyükşehir Belediyesi kapsamında bir 'mahalle' olarak tanımlanmasının bunda önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Yine Bilek köyündekilerin toprakla beraber maaş ve nakit parayı (% 32 oranında) birlikte zenginlik zorunlu görmekteyken, Karaçavuş için bu oran ondan çok az düşüktür (% 28). Burada çalışma ya da akıl/zekâ gibi seçeneklerin çok alt düzeylerde kaldığını belirtmek gerekir (% 1 ile 3 arasında). Her iki köy için zenginlik ya da servet sahibi olmaya dair algıda belirgin bir farklılığın olmadığını görüyoruz. Öte yandan sadece ranta ya da toprağa dayalı bir zenginlik ve servet algısı yerine, modern piyasa enstrümanlarının varlığının her iki köyde ağırlıklı bir yere sahip olduğu söylenebilir. Cinsiyete göre servet algısı konusunda her iki sosyal birimdeki kadınların algısının erkeklerden daha çok benzeştiğini söylemek mümkün. Zira her iki köydeki kadınların yaklaşık % 26'sı toprak sahibi olmayı zorunlu görürken, toprakla beraber, nakit para ve düzenli maaşın servet için gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Karaçavuş ve Bilek köyündeki kadınların erkeklerden daha benzer cevaplar vermesinin en büyük nedeninin (kadınların) statü, eğitim ve kentle ilişkiler konusunda benzer süreçlere sahip olmaları gösterilebilir. Çünkü bu konudan ayrı düşünülemez konu, köylülerin başarılı olmak için hangi ölçütleri ya da etkenleri gerekli gördükleridir. Ve bu doğrultuda sorulara verilen cevaplar yaşanmakta olan değişim sürecinin yansımasıdır. 'Başarılı olmak için ne gereklidir?' sorusuna köylüler ortalama % 33 civarında çalışkan olmak ve yaklaşık % 29 oranında da 'baht, kader, şans' gibi etkenlerin gerekli olduğuna inanmaktadır. Çalışmayı başarılı olmanın temel nedeni olarak görenlerin oranı her iki köyde birbirine oldukça yakın değerdedir. Fakat görece daha az gelişmiş bir görünüm çizen Karaçavuş'ta baht, kader ve şans oranının Bilek'e nazaran daha yüksek olduğunu belirtmek gerekiyor. Yeteneklilik ve eğitim, her iki köyde de eşit derecede (% 14) başarılı olmak için gerekli görülmektedir. Başarılı olmaya yaklaşımda kadın ve erkekler arasında neredeyse hiç fark yoktur. Kadınlar da çalışkanlığı ilk sıraya yerleştirirken, baht, şans, kader gibi metafizik nedenleri erkeklerden daha çok dile getirmektedirler.

Bütün bu sözünü ettiğimiz süreçlerle bağlantılı olmasından dolayı, köylerde dış toplumsal dünyanın daha belirleyici olduğu iki noktaya değinmekte yarar vardır. Para ve piyasa ilişkilerinin, kentle yoğun bağlantılar, çalışma ve tüketim gibi alışkanlıkların yeni bir çehreye büründüğü toplumsal yapılarda, köylülerin lüks algısının ve gelecekteki muhtemel durumlarda nasıl davranacağına ortaya konması da önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu doğrultudaki tutum veya beklentilere bakıldığında köylerde 'imkâna sahip olduğunda (yeteri kadar nakit ya diğer maddi koşullar) en çok ne yapılırdı'

şeklinde sorulduğunda verilen cevaplar dikkate değerdir. Açık uçlu verilen sorulardan elde edilen başlıklardan ilki, köylülerin ortalama % 20'sinin yeni bir ev yaptırmak istemesidir. Bu cevapta köyler ve cinsiyetler arasında anlamlı bir fark yoktur. Yaşanılan temel mekân olarak evin değişen toplumsal hayat koşullarına tam uyum sağlayamaması sonucunda köylülerin bu konuyu öne çıkarmaları önemli bir göstergedir. Zira bu sorudaki sonuçların en önemli nedenlerden birisinin köy evlerinin klasik yapısının modern hayatın araç-gereçleri ya da yaşama biçimine göre uygun dizayn edilmemiş olması olduğu ileri sürülebilir. Köyde kalarak yeni bir ev ihtiyacı hissedilmesi, Karaçavuş gibi yaşlanmakta ve büyümesi durmuş bir köyde bile Bilek'le yanı oranda çıkması bunu destekler mahiyettedir. Yine aynı soruya en çok verilen cevaplardan birisi de (yaklaşık % 14) özellikle beyaz/elektronik eşyanın ağırlıkta olduğu kalemlerdir. Yine ev eşyasını öncelikli listenin en başına yazanlar her iki köyde de kadınlar (% 18; erkekler % 7) ağırlıktadır. Burada dikkat çekici bir diğer husus, her iki köydeki kişilerin sadece % 6'sının tarım ve hayvancılığa dair yatırım yapma istediğidir. Bu sonuç Karaçavuş ve Bilek köyünün nesnel koşullarıyla paralellik arz etmektedir. Çünkü hızı değişken olmakla birlikte tarım dışı ekonomik etkinliğin artan bir baskısından söz edilebilir. Karaçavuş köyündeki göç eğilimi ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi verilen cevaplardan da görmek mümkündür. Çünkü Karaçavuş köyündekilerin %16'sı, imkân olduğunda kente göç etmek isteyeceğini belirtmiştir ki, bu oran Bilek'tekinin üç katıdır.

Sonuç

Karaçavuş ve Bilek örneklerinde görüldüğü üzere, köydeki toplumsal hayatın değişimi için kentlere fiziki yakınlık ya da tarım dışı ekonomik etkinlik imkânlarının varlığı temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist piyasa işleyişi karşısında kentten coğrafi olarak uzak köyün, karlılığı yüksek, dirençli ekonomik etkinliklerden yoksun olmasıyla birleşen sosyal yaşamında göç, tarım dışı etkinlikler için temel yol olmaktadır. Fakat kente yakın, sanayiye ya da tarım dışı faaliyet imkânlarının olduğu köydeki değişimin daha farklı bir yol izleme eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan eğitim ve demografik göstergeler bakımından köylerde ciddi bir farklılaşmanın yaşanmadığı gözlenirse de, göç olgusunun köylerdeki yaş ortalamasını yükselttiğini, buna karşı durumlarda köyde oldukça genç bir nüfusun biriktiğini görmekteyiz. Her iki köyde öne çıkan ortak özelliklerin başında kadınların eğitim eğrilerindeki olumsuz benzerliklerdir.

Köylerde değişen mesleki farklılaşma ya da modern hayat biçimleriyle birlikte bir karmaşıklık da söz konusudur. Ne tam anlamıyla tarım dışı kentsel

işlerde çalışıp buna yönelik tutum ve davranışlar ortaya koyan bir köylü nüfus var, ne de her açıdan kırsal/tarımsal ya da klasik anlamda köylü özelliklerine sahip sonuçlar bulunmaktadır. Köy-kent arasındaki bir tür *geçişten* söz edilebilir. Bu *karmaşa* sadece eğitimde değil, kapitalist piyasayla ilişkilerden onun gerektirdiği argümanları kullanmaya kadar geniş bir çerçevedeki süreçlerde karşımıza çıkmaktadır. Fakat köylerdeki derecesi ve niteliği farklılıklar gösterse de hem Bilek hem de Karaçavuş için geleneksel yapının tamamen dönüştüğü bir durum söz konudur. Köy dışı toplumsal dünyayla fiziki, iş ve mesleki anlamda yakın olan sosyal birimlerin daha avantajlı olduğu bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Fakat somut hayat koşullarında modern araçlar ve kapitalist piyasanın hâkimiyetinin varlığı görülse de, zihniyet ve tutumlar konusunda aynı derecede bir dönüşümden söz edilememektedir.

Kaynaklar

- AKŞİT, B., 1966, *Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Yayınları.
- AKŞİT, B., 1985, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme - Toplum, Siyaset ve Kültür Dönüşümleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- AYDIN, Z., 2001, "Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği", *Toplum ve Bilim*(88), 11-31.
- AYDIN, Z., 2002, "The New Right, Structural Adjustment and Turkish Agriculture: Rural Responses and Survival Strategies" *The European Journal of Development Research*, 14(2), 183-208.
- AYDIN, Z., 2010, "Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture", *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149-187.
- BAYIKSEL, Ş. Ö., 2007, Düşük Hane Sayısı Tüketime Engel mi? Erişim: 15 Mayıs, 2010, http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=4090
- BELLÉR-HANN, I., HANN, C., 2003, *İki Buçuk Yaprak Çay - Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik* (P. Öztamur, Çev.). İstanbul: İletişim.
- BERNSTEIN, H., 2009, *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri* (O. Köymen, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- BORATAV, K., 2004, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

- CHAYANOV, A. V., 1986, "Peasant Farm Organization" (R. E. F. Smith, Çev.). (içinde) D. THORNER, B. KERBLAY ve R. E. F. SMITH (Ed.), A.V. *Chayanov on the Theory of Peasant Economy* (ss. 29-269). Manchester: The University of Wisconsin Press.
- CODERE, H., 1972, *Fighting With Property* (4. Baskı). Seattle: University of Washington Press.
- DİVİTÇİOĞLU, S., 1981, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*. Kırklareli-Vize: Sermet Matbaası.
- ESERPEK, A., 1992, "Family in Transition: Emigration and Changing Household Structure in a Turkish Village", *Sosyoloji Dergisi*, No.3, 97-116.
- GEERTZ, C., 1963, *Agricultural Involution The Process of Ecological Change in Indonesia*, Los Angeles: University of California Press.
- GÜNAYDIN, G., 2009, "Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum": 2000'li Yıllar", *Mülkiye*, 33(262), 175-221.
- JACOBY, T., 2008, "The Development of Turkish Agriculture: Debates, Legacies and Dynamics", *Journal of Peasant Studies*, 35(2), 249-267.
- KEYDER, Ç., 1998, "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu" (içinde) O. BAYDAR (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (ss. 163-172). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KÖYMEN, O., 2009, "Kapitalizm ve Köylülük", *Mülkiye*, 33(262), 25-39.
- MAUSS, M., 2000, *The Gift The Form and Reason For Exchange in Archaic Societies* (W. D. Halls, Çev.). London: W.W.Norton.
- MARGULIES, R., YILDIZOĞLU, E., 1998, "Tarımsal Değişim: 1923-70" (içinde) I. C. SCHICK & A. TONAK (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (3.Baskı, ss. 285-309). İstanbul: Belge Yayınları.
- ÖZER, A., 1998, *Modernleşme ve Güneydoğu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- PAMUK, Ş., 1998, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikası ve Köylülük". (içinde) O. Köymen (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (ss. 57-66). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- PAMUK, Ş., 2009, "Türkiye'de Tarım ve İktisadi Gelişme", *Mülkiye*, 33(262), 63-76.
- SAHLINS, M. D., 1968, *Tribesmen*. New Jersey: Prentice-Hall.

- SCOTT, J. C., 1976, *The Moral Economy of the Peasant - Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven & London: Yale University Press.
- SHANIN, T., 1986, "Chayanov's Message: Illuminations, Miscomprehensions, and the Contemporary "Development Theory"". (içinde) D. THORNER, B. KERBLAY& R. E. F. SMITH (Ed.), *A.V. Chayanov on The Theory of Peasant Economy* (ss. 1-24). Manchester: The University of Wisconsin Press.
- SHANIN, T., 2009, "Chayanov's Treble Death and Tenuous Resurrection: An Essay About Understanding, About Roots of Plausibility and About Rural Russia". *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 83-101.
- STIRLING, P., 1953, "Social Ranking in a Turkish Village", *The British Journal of Sociology*, 4(1), 31-44.
- ŞANDA, H. A., 1970, *Reaya ve Köylü*. İstanbul: Habora Kitabevi.
- TANYOL, C., 1959, "Traktör Giren Elli Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü" *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*(13-14), 198-218.
- TEKELİ, İ., İLKİN, S., 1998, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", (içinde) O. KÖYMEN (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (ss. 43-56). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- THORNER, D., 1986, "Chayanov's Concept of Peasant Economy" (içinde) D. THORNER, B. KERBLAY& R. E. F. SMITH (Ed.), *A.V. Chayanov on the Theory of Peasant Economy* (ss. xi-xxiii). Manchester: The University of Wisconsin Press.
- TÜİK, 2009, *İstatistiki Göstergeler Statistical Indicators 1923-1998*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.
- WOLF, E. R., 2003, *Köylüler* (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge